

Project 'De geschiedenis van de gemeente'

Henri Vannoppen

Inleiding

Projecten rond verwerkend leren en 'oral history' in de klas moeten haalbaar zijn. Ze mogen noch de docent noch de student afschrikken. Men moet in het project geloven. Het onderwerp moet duidelijk omschreven zijn. Men moet de studenten de juiste technieken om informatie te verzamelen aanleren. De gegevens moeten na het onderzoek van de studenten in de klas getoetst en verwerkt worden. De historische kritiek moet erop toegepast worden. Men kan nagaan of er afwijkingen zijn tussen de interviews en de bestaande gemeentelijke of algemene literatuur. Historische kritiek is voor deze projecten belangrijk. Men mag zich niet beperken tot de weergave van het interview. De etnologie stopt daar, maar de geschiedenis gaat verder. Ze gaat tot de wortel en wil de huidige samenleving zo goed mogelijk historisch verklaren.

Een thema zoals 'De geschiedenis van de gemeente' staat dicht bij de student. De gemeente is de kleinste bestuurlijke eenheid in België en ligt dus het dichtst bij de burger. In 2006 hadden de gemeenteverkiezingen plaats en werd de gemeente opnieuw sterk benadrukt in het onderwijs. Ook in het buitenland is er veel interesse voor de geschiedenis van de gemeente. Voorbeelden uit Denemarken en Frankrijk tonen dit aan.

De leerlingen van 6ASO van het Koninklijk Atheneum Zaventem-Kortenberg voerden 'De geschiedenis van de gemeente' als project uit in het schooljaar 2005-2006. De volgende fusiegemeenten kwamen hierbij aan bod: Zaventem, Kortenberg, Machelen, Vilvoorde, Brussel, Zemst, Tervuren, Kampenhout, Steenokkerzeel, Herent.

1. De gemeenten in de periode 1600-1800 in Denemarken als eerste inspiratie

Buitenlandse voorbeelden kunnen inspirerend werken. KARTSEN ALNOES. 'De geschiedenis van Europa 1600-1800. Bezetenheid' werd in het Nederlands uitgegeven bij Anthos en de Standaarduitgeverij. Op de blz. 413-419 schetst hij een beeld van de Deense dorpen tussen 1600 en 1800 onder de titel 'Er was eens een heerlijk land'. De wegen waren in Denemarken niet aangelegd, maar ontstonden door het verplaatsen van de kudden vee en het berijden met boerenkarren. Er waren heel wat doorwaadbare plaatsen, maar deze waren tijdens het voorjaar onmogelijk over te steken omwille van de overstromingen. In de 16de eeuw zochten de Deense koningen daarvoor oplossingen met de zogenaamde koningswegen, geplaveide wegen met greppels. Ze mochten alleen gebruikt worden door de koning en zijn personeel. De boeren zorgden voor het onderhoud. De wegen kregen mijlpalen. Het ging er wat de voetgangers betreft in de Deense gemeenten niet snel aan toe. Bij het vervoer van vee legde men dikwijls niet meer dan 10 km per dag af. Ruiters konden 100 km per dag halen. Op het einde van de 17de eeuw kan men spreken van de kleine ijstijd. Beken en rivieren waren bevroren en de jagers trokken op wolvenjacht. Platbodems brachten de mensen van het ene eiland naar het andere. De veerlieden hadden vaak een herberg. Het landschap werd gedomineerd door uitgestrekte heidevelden. Langs de kust had men uitgestrekte weidegronden. De grenzen tussen bos en weide, bos en akker en bos en bebouwing waren vaag. De adel bezat 46 % van de grond. De kleine groep boeren met eigen grond bezat slechts 1 % van de grond. De lijfeigenschap was nog algemeen verspreid in de Deense dorpen. De adel had het jachtrecht en de boeren hadden heel wat schade van het wild en van de jacht. Er waren nog gemeenschappelijke gronden zoals turfvelen en weiden. Dorpen met een soort

lintbebouwing kwamen veelvuldig voor. Soms stonden de huizen ook om een open, vierkant gemeenschappelijk stuk land. Men had dan een 'forteby' of fortdorp. De woningen waren vakwerkhuisen. De boeren werkten met een ploeg getrokken door ossen of paarden voor de grotere percelen of met een handploeg of een hak voor de kleinere percelen. De verhouding tussen het zaaigoed en de opbrengst van de oogst was 3, dus zeer laag. De veepest trof het land in het midden van de 18de eeuw. 60 tot 80 % van de veestapel werd dan opgedoekt. Er kwamen ook ecologische problemen: er werd heel wat hout gehakt en de bossen verdwenen, waardoor de erosie vrij spel kreeg. De weilanden en akkers werden bedolven onder het zand. Ook de turfvoorraad werd bedreigd. De hoge waterstand zorgde voor een drassige bodem en voor malaria. Er was ook een gebrek aan mest omdat de Deense boeren gedroogde koeien- en schapenmest in hun kachels stookten. In de 18de eeuw kwam er verandering in het landschap. Er kwam ruilverkaveling en de akkers werden omheind. Men ging meer koemest en gemalen mosselschelpen vermengd met zeewier als bemesting gebruiken. Aardappelen, koolrapen en klaver werden aangeplant en gaven de grond stikstof. De gemeenschappelijke gronden werden verkocht. De sociale verschillen bleven groot. Dat kon men zelfs afleiden uit de grootte van de boeren. Tussen 1880 en 1890 waren de kinderen van de keuterboeren 2,5 cm kleiner dan de kinderen van de zelfstandige boeren. Bij het lezen van dit hoofdstuk dacht ik onmiddellijk aan toestanden in onze Brabantse gemeenten in dezelfde periode. Er waren verschillen b.v. de lijfeigenschap was in onze contreien toen al lang verdwenen, maar er waren ook overeenkomsten b.v. het verschil in grootte tussen de rijken en de armen. Het Deense voorbeeld werkte inspirerend.

2. Balazuc in de Ardèche, beschreven door John Merriman of een Amerikaanse benadering van een Franse gemeente

John MERRIMAN is een Amerikaanse historicus. Hij is professor aan de Yale University en hij geeft ook les als gastprofessor aan de Université Lumière te Lyon. Hij schreef het boek 'De stenen van Balazuc. De geschiedenis van een Frans dorp'. Balazuc is een dorp van 339 inwoners in de winter, van 1000 in de zomer. Er komen dan veel toeristen bij. Balazuc ligt ten Z.W. van Lyon, zijn werkterrein als professor. Hij kocht er een huisje en vandaar uit leerde hij Balazuc kennen. Van in Balazuc heeft men een zicht op de Ardèche. Merriman wou een beeld van een Frans dorp als een soort afspiegeling van de Franse geschiedenis. Hij leerde vooral het echte Balazuc kennen via de contacten op de school van zijn kinderen. Opvallend in Balazuc is de 'Gras,' het Jurassisch tafelland. Het dorp Balazuc is ook snel veranderd. De T. V. verving de 'veillées (de avondsamenkomsten met kastanjes, wijn, vertelkunst). De rampen in het dorp zitten in het collectieve geheugen. Het isolement en de armoede (door de slechte grond) speelden een grote rol in de overlevingskansen van dit dorp. Opvallend is ook de tegenstelling kerk-school. De kerk speelde een grote rol in het Ancien Régime. De secularisatie gekenmerkt door de school en de onderwijzer was het symbool van het Nieuwe Regime.

Het fysieke milieu in Balazuc is ook veranderd: vroeger had men geen groen. De geiten vreten alle gras weg. Er bleef alleen een dor landschap over. 'La mémoire des pierres ' is de steun voor het geheugen. Wie in Balazuc niet geboren is, blijft voor de autochtonen één van de 'estrangers' zoals ze dit zo mooi kunnen zeggen in het Occitaans. 'Het gaat er in Balazuc om wie je bent, niet wat voor auto je hebt' zoals dat typisch is in de V.S. John Merriman werkte met 3 soorten bronnen: gesprekken, archieven en gebouwen. John Merriman probeerde het dorp Balazuc van 2001 historisch te verklaren. We vergeleken zijn verhaal met de geschiedenis van onze Midden-Brabantse dorpen.

3. De geschiedenis van de gemeente in onze leerplannen geschiedenis

De gemeente past duidelijk in de leerplannen van de derde graad ASO. Enkele voorbeelden voor de 1ste jaar van de derde graad (de 5des). De revolutie van 1830 en de Tiendaagse Veldtocht (1831) kan men volgen in je gemeente en sluit aan bij de leerinhoud 'De Belgische Revolutie van 1830'.

*1

De villa's in je gemeente met de sociale wijkindeling, 200 jaar wonen, eten en drinken, kleding, mode en haartooi, vrije tijd en ontspanning, levensloop of ander aspecten van het dagelijks leven in de burgerijgezinnen in je gemeente sluiten aan bij de leerinhoud 'De cultuur van de burgerelite in de 19de eeuw' Hetzelfde kan je ook doen voor de industriearbeiders en de landarbeiders in je gemeente en dan sluit men aan bij de leerinhoud 'Proletarisering en uitbuiting van de arbeiders'.

*2

De Amerikaanse droom in je gemeente (emigratie in de 19de eeuw) kan men vergelijken met immigratie in je gemeente in de 20ste eeuw (Marokko, Turkije), vooral in gemeenten met een multiculturele samenleving. Men sluit hier aan bij de leerinhoud 'V.S.A.: 'de trek naar het westen'. De gemeente in W.O.I of een biografie van een oud-strijder uit je gemeente in W.O.I sluiten goed aan bij de leerinhoud 'De Eerste Wereldoorlog 1914-1918'.

*3

De geschiedenis van onze gemeente kunnen we ook goed inpassen in het leerplan van het 2de jaar van de derde graad ASO. De economische crisis in je gemeente (1929-1936), de armenkeukens, de banken en de werking van de C.O.O. sluiten aan bij de leerinhoud 'De beurskrach 1929'. Joden en Jodenvervolging in je gemeente brengen ons bij de leerinhoud 'W.O.II: De judeocide 1933-45'. De evolutie van de legerdienst in je gemeente en het verhaal van de Koreastrijders in je gemeente passen bij de leerinhoud 'De Koude Oorlog'. De wetenschap en de techniek in je gemeente kan een vergelijking zijn van 1945 met 2005 met de komst van de T.V., de computer en de GSM. De gemeente was in 1945 dikwijls nog een gesloten dorp. In 2005 was het dorp opengetrokken. Deze problematiek past bij de leerinhoud 'Globalisering; wetenschap en techniek veroveren en veranderen de wereld'. Ik geef slechts enkele voorbeelden om aan te duiden dat we niet buiten de schreef gaan. We zitten midden in ons leerplan.

4. De leerplandoelstellingen i.v.m. de geschiedenis van de gemeente

De historische leerplandoelstellingen worden helemaal niet over het hoofd gezien bij de bestudering van de gemeente. Een drietal voorbeelden. Bij 'Kennis, inzicht en vaardigheden i.v.m. tijd, historische ruimte en socialiteit' vinden we eindterm 6 'Kunnen fundamentele conflicten en breuklijnen in moderne samenlevingen omschrijven'. De sociale kwestie in je gemeente en de arbeiderspartijen op het einde van de 19de eeuw, maar ook de extreem rechtse partijen tijdens het interbellum passen in het kader van deze leerplandoelstelling.

*4

Onder 'Vaardigheden i.v.m. de historische onderbouwing' vinden we eindterm 16 'Bevraging van het historische materiaal bij de studie van een historische probleemstelling. Het zelfstandig gegevens verzamelen uit een gediversifieerd historisch bronnenmateriaal en de elementen van een antwoord formuleren' komen hier duidelijk aan de bak. Het bronnenmateriaal is zeer gevarieerd: interviews, plannen, kaarten, historische documenten, historische en industriële gebouwen, plaatsnamen ...

*5

Onder attitudes vinden we eindterm 23 'Bereid zijn actuele spanningsvelden van historische ontwikkelingen te relateren. Een onderzoeksthema zoals taalgebruik en taalkwesties in je

gemeente past zeker in dat kader vooral bij gemeenten in het Brussel Hoofdstedelijk Gewest, bij faciliteitengemeenten of bij gemeenten in de Brusselse Rand.

Bij vakoverschrijdende doelstellingen kijken we vooral in de richting van burgerzin en sociale vaardigheden.

5. Werken voor de docent geschiedenis

Er bestaan voor de docenten recente werken i.v.m. de geschiedenis van de gemeente. Enkele voorbeelden:

J.ART e.a. Hoe schrijf ik de geschiedenis van mijn gemeente? Deel I. 19de en 20ste eeuw.

Centrum voor geschiedenis Universiteit Gent, 1993.

Deel 2. 12de-18de eeuw. Centrum voor geschiedenis Universiteit Gent, 1994

Deel 3a. Hulpwetenschappen . Centrum voor geschiedenis Universiteit Gent, 1995.

Deel 3b. Hulpwetenschappen. Centrum voor geschiedenis Universiteit Gent, 1996.

Deel 4. Archeologie. Centrum voor geschiedenis Universiteit Gent, 1999.

J.ART en E. VANHAUTE. Inleiding tot de lokale geschiedenis van de 19de en de 20ste eeuw. Centrum voor Geschiedenis Universiteit Gent, 2003.

H. VANNOPPEN. Wandeling door twee eeuwen Erps-Kwerps. Antwerpen-Borgerhout, 1994 (Dit is de uitgave van mijn doctoraat 'Van twee kerkdorpen tot een stadgewestgemeente: Erps-Kwerps 1776-1976', K.U.L., 1984).

H. VANNOPPEN. De stamboom en geschiedenis van uw familie. Deltas, 2001.

6. Bronnen voor de studenten

De studenten moeten een bibliografie opstellen over het onderwerp en de gemeente, die ze zullen behandelen. Ze zijn hierbij aangewezen op :

- a) de openbare bibliotheek, waar ze in de catalogus de werken opzoeken betreffende hun onderwerp
- b) de erfgoedhuizen, de documentatiecentra van de heemkringen en de toegankelijke gemeentearchieven, waar ze tijdschriften, kaarten, foto's, prenten, statistieken, historische documenten en archiefstukken vinden.
- c) de sites op het internet . Dit kunnen sites zijn van gemeenten met een stuk geschiedenis of sites van heemkringen. De site van het Erfgoedhuis Kortenberg (erfgoedhuis-kortenberg .be) legt ook een link naar de meeste heemkringen en erfgoedverenigingen in Vlaanderen)
- d) de mondelinge geschiedenis of de interviews van de 3 generaties

De bibliografie omvat de boeken, de brochures, de artikels, de sites van internet (met de datum van raadpleging) en de namen van de personen, die zullen geïnterviewd worden.

7. Mondelinge geschiedenis is een belangrijke bron, maar vergt zekere technieken

Er bestaat een goede leidraad voor het afnemen van interviews:

B. DE WEVER en P.FRANCOIS. Gestemd verleden. Mondelinge geschiedenis als praktijk. Object, Methode, Toepassing. Vlaams Centrum voor Volkscultuur, 2003. 72 p. Echt aan te bevelen.

Mondelinge geschiedenis of 'oral history' veronderstelt een aantal duidelijke regels. We sommen

er 5 op uit de praktijk:

- 1) men moet goede getuigen vinden
- 2) men moet de vragen goed formuleren
- 3) men moet een aangenaam klimaat scheppen, een goed psychologisch klimaat
- 4) de interviewer moet goed luisteren naar de informant
- 5) bijvragen zijn noodzakelijk om de details te kennen.

Deze 5 elementen moet men de studenten goed voorhouden.

De techniek van het interview kan ook vakoverschrijdende uitgetest worden in samenwerking met vak Nederlands.

8. Vragen voor de geschiedenis van mijn gemeente om het geheel te structureren

Om het onderzoek gemakkelijk in beweging te brengen bezorgen we de studenten 50 vragen over de gemeente verdeeld in 10 hoofdstukken:

- 1) De natuur
- 2) De Oudheid, de Middeleeuwen en de Moderne Tijden
- 3) De politieke macht in de 19de eeuw
- 4) De economie en het sociale leven in de 19de eeuw
- 5) De cultuur in de 19de eeuw

*6

- 6) De kerk en de vrijzinnigheid in de 19de eeuw
- 7) De politieke macht in de 20ste eeuw
- 8) De economie en het sociale leven in de 20ste eeuw
- 9) De cultuur, de kerk en de vrijzinnigheid in de 20ste eeuw

*7

- 10) Het gemeentelijke erfgoed nu

*8

De studenten mogen alle mogelijke bronnen gebruiken om deze vragen op te lossen. Interviews kunnen hier ook dienstbaar zijn. De nadruk ligt duidelijk op de samenleving in de 19de en de 20ste eeuw. Het eerste hoofdstuk, de natuur, geeft de fysische omgeving weer: de geologie, de bodem, de hydrografie, het klimaat en het landschap. Het zijn de aardrijkskundige determinanten van de geschiedenis. Samenwerking met het vak aardrijkskunde is hier ook het ideaal. Men kan het landschap op het einde van de 18de eeuw vergelijken met het landschap op het einde van de 20ste eeuw. Hiervoor vergelijken we de Cabinetskaart van Ferraris met het Gewestplan. Oudheid, Middeleeuwen en Moderne Tijden vormen een tweede hoofdstuk om dan in detail op de 19de en 20ste eeuw in te gaan. De nadruk ligt duidelijk op de samenleving in de 19de en de 20ste eeuw. We besteden hier 8 hoofdstukken aan, waarvan het laatste zelf over onze huidige periode gaat.

9. Interviews over de evolutie van mijn gemeente of hoe zien de verschillende generaties hun kleinste leefgemeenschap

De student interviewt drie generaties (een 60-er, een 40-er en een 20-er) over zijn gemeente. Hoe zien de burgers hun gemeente? Zijn er verschillen tussen de 3 generaties in appreciatie van de gemeente?

* 9

Heeft men een verschillende opvatting over bekende figuren, over Vips? Een 'Flandrien' in de gemeente was een Vip in de jaren '30? De wielrenner 'Poeske Scherens' werkte in de lederfabriek te Zaventem en was als wielrenner de VIP bij uitstek voor de oudste generatie. De jongste generatie houdt het bij zanger Udo Mechels uit Nossegem (deelgemeente van Zaventem), één van de laatste 10 kandidaten van X-FACTOR bij VTM en oud-student van het Koninklijk Atheneum Zaventem-Kortenbergh. Nieuwe tijden, nieuwe generaties, andere keuzes.

Hierbij vindt men de vragen voor de interviews voor de 3 generaties:

- 1.Hoe is de gemeente veranderd qua uitzicht(huizen, pleinen, straten)?
- 2.Geef de 10 belangrijkste gebouwen van je gemeente. Verklaar?
- 3.Wijzigde de mentaliteit van de inwoners van je gemeente (sociale contacten, burenhulp, verstedelijking, individualisme)?
- 4.Vijf bekende figuren uit je gemeente (VIPS)?
- 5.Hoe wijzigde de economie (3 sectoren)? Welke bedrijven zijn verdwenen? Waar werkten de inwoners?
- 6.Invloed van de grote wegen (kanalen, steenwegen, spoorwegen, autowegen, tramlijnen)? Invloed van de luchthaven en van de T.G.V.
- 7.Welke gebruiken bestaan er rond geboorte, huwelijk, gouden bruiloft, overlijden?
- 8.Geef een overzicht van de feesten in je gemeente in de loop van het jaar.
- 9.Wordt er nog dialect gesproken in je gemeente? Verdwijnt het dialect? Waarom? 10 dialectwoorden?
10. Is er een wekelijkse markt in je gemeente? Waar? Hoe oud? Hoe evolueerde de bevoorrading (winkels, cafés, banken, post)? Evoluties van de winkels (kruidenierswinkel, grootwarenhuis) en de herbergen (café, taverne, eetcafé). Waar bevoorraadt men zich?

10. Het stappenplan of de evolutie van het project, de actoren, de timing en de evaluatie

Het stappenplan omvat 6 stappen:

1.Bibliografie of fase 1

Er wordt begin september één lesuur besteed aan het thema en de regels van de bibliografie. De groepen worden in de klas verdeeld, want dit project is voor een groot deel groepswork. Een ideale groep bestaat uit 4 personen. De groep duidt een coördinator aan. Deze verdeelt in overleg met de groep het werk. Hij houdt ook het logboek bij, waarin de activiteiten per lid van de groep zijn aangeduid.

De bibliografie is groepswork. De studenten doen hier beroep op de openbare bibliotheek, op de heemkringen, op de erfgoedhuizen en op het internet. Dit deel wordt afgegeven na de Allerheiligenvakantie. Het wordt geëvalueerd op 30 punten.

2. Interviews of fase 2

Er wordt een half lesuur door de docent geschiedenis besteed aan het interview. De drie interviews verspreid over 3 generaties zijn persoonlijk werk. Per groep beschikt men grofweg over 12 interviews (3X 4 leerlingen). Deze worden afzonderlijk afgegeven. Een lid van de groep maakt er een korte samenvatting van per generatie. Dit deel wordt door de groepen gepresenteerd en afgegeven na de kerstvakantie. Er wordt een lesuur besteed aan de voorstellingen van de verschillende groepen. Fase 2 wordt geëvalueerd op 50 punten.

3. Opzoekwerk of fase 3

De 10 items (50 vragen) komen hierbij aan bod. Dit is groepswerk. De coördinator verdeelt in overleg met de leden van zijn groep de 10 items. Dit deel wordt afgegeven na de krokusvakantie. Er wordt een lesuur besteed aan de voorstellingen van de verschillende groepen Fase 2 wordt geëvalueerd op 150 punten.

4. Wandeling opstellen of fase 4

Fase 4 is groepswerk. De studenten stellen een kaart op met de belangrijkste gebouwen in de gemeente. Het kunnen historisch belangrijke gebouwen zijn, het kunnen monumenten zijn, het kunnen maatschappelijk belangrijke gebouwen zijn. Daar passen foto's en de nodige uitleg bij. Het mag ook een power-pointpresentatie of een film zijn. Deze fase wordt gepresenteerd twee weken na fase 3. De presentatie neemt één lesuur in beslag. Fase 4 wordt geëvalueerd op 50 punten.

* 10

5. Droomgemeente of fase 5

Fase 5 is persoonlijk werk. De student mag aangeven welke veranderingen hij in zijn gemeente zou doorvoeren indien hij burgemeester zou zijn. Hij moet ook aangeven hoe hij de veranderingen van zijn droomgemeente financieel zou uitvoeren. Deze fase wordt door de groepen gepresenteerd samen met fase 4, maar ieder lid van de groep moet in het debat aan bod komen. Fase 5 wordt geëvalueerd op 20 punten.

6. Eindresultaat van het project of fase 6

Het geheel wordt door de groepen een laatste maak voorgesteld onmiddellijk na de paasvakantie. Dit neemt een half uur in beslag. Alle fouten zijn verbeterd, alle aanpassingen zijn doorgevoerd. Fase 6 is groepswerk. Fase 6 wordt geëvalueerd op 100 punten.

We zitten op een totaal van 400 punten. De studenten van de ander groepen mogen telkens 20 % van de punten geven en dat is voor hen niet het gemakkelijkste werk.

De timing bedraagt 5 uren maar loopt wel uit tot 6 uren.

11. De aristocratie of de gemeente beheerst door het adellijke kasteel

Bij een dergelijk project passen enkele pedagogische wandelingen. We beginnen met het dorpscentrum van Everberg. Everberg is een gemeente beheerst door het adellijke kasteel. We zitten hier met een aristocratie. Bij een Waals kasteeldorp spreekt men van de drie-eenheid kasteel-kasteelhoeve-kerk. In Everberg vinden we die drie-eenheid ook in een bepaalde vorm terug.

Het kasteel van Everberg ligt in het Broek. Het heet Hof van Montenaken. Verschillende adellijke families, die in rechte lijn met elkaar verwant waren, volgden elkaar hier op: de van Kerstbeke's, de van Montenakens, de Rubempré en de Merode. De Prinsen de Rubempré waren opperjachtmeesters van Brabant. De twee eerste prinsen waren ridder van de Orde van het Gulden Vlies. De Graven de Merode werden in 1930 Prinsen. Graaf Charles Guillaume de Merode (+1830) was maire van Brussel onder Napoleon I en was de laatste afstammeling van zijn familie. Hij liet 4 zonen na: Graaf Henri de Merode (de stamvader van de uitgestorven tak Westerlo), Graaf Felix de Merode, lid van het Voorlopig Bewind in 1830

(de stamvader van de takken Trelon, Lanaken, Merode in Duitsland en de adoptieftak in Westerlo), Graaf Werner de Merode (de stamvader van de takken Everberg en Loverval) en Graaf Frederik de Merode, die sneuvelde in 1830. De Prinsen Jean en Amaury de Merode waren de Grootmaarschalcken van het Hof.

Het kasteel was opgetrokken in renaissancestijl. Het had in de 17de eeuw een hoofdburcht en een voorburg (het neerhof). In de 2de helft van de 17de eeuw vormde de Franse architect Neuville het renaissancekasteel om tot een classicistisch gebouw in Lodewijk XVI-stijl. Het neerhof werd afgebroken en vervangen door twee zijpaviljoenen in Lodewijk XVI-stijl. Een lijkdreef, alleen gebruikt voor begrafenissen verbindt het kasteel met de kerk van Everberg.

*** 11 kasteel**

De St-Martinus-en St_-Ludovicuskerk van Everberg kreeg in 1720 een Sint-Hubertuskapel, die gebouwd werd in opdracht van de 2de Prins de Rubempré.

Op het einde van de 19de eeuw werd de kerk sterk vernieuwd met gelden van de graven de Merode. Hendrik Beyaert was de architect. In 1893 werd hij opgevolgd in die functie door Paul Hankar. Datzelfde jaar werd de kerk voltooid. Kardinaal Goossens vermeerderde de kerktitel in 1890 met Sint-Ludovicus als herinnering aan Graaf Louis de Merode

Wat is typisch adellijk aan deze kerk en aan deze parochie?

- de voorbehouden plaatsen voor de Prinselijke familie: eerst het plaatsje naast het koor met schoorsteenmantel met wapenschild van de familie, nu de Sint-Hubertuskapel ('cage du lion' of leeuwenkuil).
- de privé-toegang tot de kerk met eigen sleutel langs de noordkant
- de grafstenen in de kerk: eerst in het koor, later in de Sint-Hubertuskapel
- het wijwaterrecht
- het recht op glasramen met eigen wapenschild
- het recht op rouwborden of obiïts
- het recht op het peter- en meterschap bij het vormsel.

***12**

De 1ste Prins de Rubempré ligt in het koor begraven, de tweede in de Sint-Hubertuskapel. De opening van de tweede grafkelder is een marmeren sluitsteen met twee koperen handvatten met het opschrift 'Ostium Monumenti'(opening van het monument). 7 personen werden hierin begraven tussen 1730 en 1773. Keizer Jozef II verbood in de kerken te begraven bij edict van 26 juni 1784. We hebben de indruk dat er toch nog 4 personen tussen 1794 en 1842 hier begraven werden. In 1840 werd er een nieuwe grafkelder gebouwd op het kerkhof voor de Sint-Hubertuskapel. Hier werden 4 personen begraven tussen 1840 en 1884. In 1891 werd de nieuwe grafkelder opgericht op het kerkhof volgens het plan van Hendrik Beyaert . Hij sloot aan bij de grafkelder van 1840. Hier zijn 24 grafnissen voorzien.

***13**

Obiïts zijn rouwborden met het wapenschild van de adellijke overledene. Ze vermelden de overlijdensdatum van de overledene. Aan de hand van de datum en van het wapenschild kan men de persoon identificeren. Het obiït wordt voor de kist geplaatst in het kasteel, het wordt door het personeel in de lijkstoet voor de kist megedragen door de lijkdreef naar de kerk, het wordt in de kerk voor de katafalk geplaatst en het wordt daarna opgehangen in de Sint-Hubertuskapel in de kerk van Everberg.

*14

Het gemeentehuis van Everberg werd gebouwd in 1869 op grond geschonken door Graaf Amaury de Merode. Graaf Werner de Merode was burgemeester van Everberg van 1825 tot 1840 en zijn zoon Graaf Amaury de Merode van 1854 tot 1861. Ze behoorden tot de katholieke partij, die in de 19de eeuw een duidelijke voorstander was van een protectionistisch landbouwbeleid. Het kasteel had op het einde van de 19de eeuw zijn eigen melkerij in de 'Ossenkop' in het rechter zijpaviljoen van het kasteel. We krijgen op het einde van de 19de eeuw een tegenstelling tussen katholieken en liberalen in Everberg. In de 20ste eeuw voor W.O.II waren twee rentmeesters van het kasteel de Merode burgemeester van Everberg nl. Gustaaf Van Roey en zijn zoon Vital Van Roey. Ze werden gezien als de leiders van de partij van het kasteel en hadden af te rekenen met de lijst van de Kruisstraat, eerder de partij tegen de invloed van het kasteel. Eigenaardig is het dat Everberg slechts één fanfare telt nl. De Eendracht, waarvan de Everbergse kasteelheer steeds erevoorzitter is. In Everberg kende men geen fanfaresrijd zoals die typisch was in de onmiddellijke gemeenten.

Het Biesthof was de kasteelhoeve van de Prinsen de Rubempré sedeert 1684, later ook van de Graven de Merode. Het is een vierledig Brabants pachthof. In de Schoolstrijd 1879-1884 stelde de Graven de Merode een deel van dit pachthof ter beschikking om er de vrije katholieke school van meester Poets te vestigen. Gravin Werner de Merode had reeds tevoren de basis gelegd van het klooster van de Annonciaden te Everberg recht voor de kerk.

Het recht om bomen te planten en het jachtrecht waren ook typisch voor de adel. In 1709 werd de steenweg Brussel-Leuven geopend en de Prinsen de Rubempré lieten onmiddellijk een rechtstreekse verbinding aanleggen tussen het kasteel en de steenweg nl. de Prinsendreef. De Warande is het jachtgebied van het kasteel en de boswachterswoning in de Prinsendreef wijst daar ook op. De wipweide verwijst naar de schuttersgilde, waarvan de breuk ook op het kasteel bewaard wordt. In de Warande vinden we de kapel van O.L.Vrouw van Scherpenheuvel en de ijskelder, beide gebouwd door de kasteelheren. De kapel werd gebouwd op de plaats van een kluis. De kasteelheer benoemde de kluisenaar. De ijskelder was belangrijk voor de bereiding van sorbets op het kasteel. We vonden hem reeds in 1830. Men kon er 80 stortkarren of 70 kubieke meter ijs in opslaan. Het ijs werd ook gebruikt voor geneeskundige zorgen. In de Warande vinden we ook met monument van Graaf Werner de Merode, lid van het Nationaal Congres. Hij stierf op deze plaats in 1840.

12. De fermocratie of de gemeente beheerst door de pachthoven of herenboeren

Erps-Kwerps in Vlaams-Brabant behoort tot de zandleemstreek. Het was tot 1880 een vruchtbaar gebied afgestemd op de graanteelt. Tussen 1880 en 1920 bemerken we een overgang naar de veeteelt afgestemd op de melkproductie, vandaar ook een aantal kleine melkerijen in de gemeente. De politieke strijd in de periode van het algemeen meervoudig kiesrecht (1895-1921) was er één van concurrentiële melkerijen, meestal privé-melkerijen tegen coöperatieve melkerij onder invloed van de Boerenbond. Na 1920 schakelde men over op de witloofteelt.

Tot 1880 werd de gemeente bestuurd door de rijke herenboeren of pachters of 'fermiers'. In Noord-Frankrijk vond men daarom de term fermocratie uit. De grote pachthoven zijn deze met meer dan 10 ha land, niet zo groot wanneer we vergelijken met Waals-Brabant. De pachters- het woord in het Dijleland voor herenboeren- zorgden voor de tewerkstelling op het

platteland. Ze vormden de gemeenteraad en de kerkfabriek. Ze hadden ook de armenzorg in handen via het bureel van weldadigheid. Ze waren ook de leidinggevende figuren in de fanfare. Oorspronkelijk was er slecht één gemeentelijke fanfare De Eendracht, zachtjes liberaal gezind. In Erps kwam er een tweede fanfare de Oud-Xaverianen ('de Suskes') duidelijk kerkelijk geïnspireerd. In Kwerps ontstond de fanfare De Vrolijke Schutters als afscheiding van De Eendracht na een ruzie over de benoeming van de dirigent. Kwerps kreeg een 2de fanfare Sint-Petrus als afscheuring van De Vrolijke Schutters. Politiek betekende dat er tijdens het interbellum twee lijsten tegen elkaar stonden: de lijst Eendracht-Sint-Petrus tegenover de lijst Verbroedering (vroegere Oud-Xaverianen)-Vrolijke Schutters. Het was dus fanfarepolitiek zoals dat algemeen in de streek voorkwam. Er was wel een internationaal tintje aan: de Eendracht waren 'de Polen' en De Verbroedering de 'Bolsjevisten' en dat was een herinnering aan de ruzie op een gemeenteraad te Erps-Kwerps op het moment van de Pools-Russische oorlog onmiddellijk na W.O.I.

We wandelen langs het Dorpsplein van Erps. Naast de oude 18 de eeuwse pastorie, een hooghuis (gebouw met bovenverdieping) vinden we het pachthof Schavenberghof. Het was voorheen een kasteeltje geweest. Het gebruik van witte steen is opmerkelijk voor de streek. De witte leidiaanse zandsteen vinden we van Lede over Diegem en Zaventem tot Erps-Kwerps en Nederokkerzeel. Voor de kerk liggen het Rode Schild (een vroegere notarisswoning), De Zwaan (een vroegere dokterswoning) en De Vier Heemskinderen (een pachthof en de woning van de gemeentesecretaris). De gemeenteraad kwam in 1830 samen in De Vier heemskinderen. Hier werden ook de verkiezingen georganiseerd.

*15

De kinderen van de rijke herenboeren gingen naar het Franstalige pensionaat van de Dienstvaagden van Maria ('Les Servantes de Marie') op het Dorpsplein. Naast dit pensionaat was er de herberg 'In de Engel', waar ouders die hun kinderen kwamen bezoeken een maaltijd konden krijgen. De directeur van het klooster woonde in de Directeurswoning naast de kerk van Erps. Later kwam hier de nieuwe pastorie en nu is er Erfgoedhuis Kortenberg VZW gevestigd.

In de Kammestraat lagen naast het pensionaat de jeneverstokerij Vander Elst-Ectors, een mengsel van pachthof en industrieel complex (volledig verdwenen) en de Kamme van Jan van Ranssem, een mengsel van pachthof en brouwerij. In de Peperstraat vinden we de radermakerij Buelens uit 1664 en de 18de eeuwse hoeve Ackermans of de kaarsgieterij Salens. In 1842 werd Jan Salens hier vermeld als waskaarsgieter. Het laatste gemeentehuis van Erps-Kwerps werd in 1875 gebouwd volgens de plannen van architect Van Arenbergh uit Leuven. Achter het gemeentehuis vinden we de kapel van St_Rochus. Deze verwijst naar de laatste cholera-epidemie van 1866 in Erps. Een laatste pachthof is het Van Hammehuis uit 1642 in de Peperstraat. Het is volledig opgetrokken in witte zandsteen. Opvallend is het verdwijnen van de grote schuren op de pachthoven na 1880. Het Dorpsplein Erps heeft vooral het uiterlijk van de 18de eeuw behouden.

*16

*17

13. De burgerijgemeente beheerst door de villa's.

Kortenberg en Erps kennen heel wat villa's. De verklaring is drievoudig:

1) de spoorlijn Brussel-Leuven met een station te Kortenberg op de grens met Erps-Kwerps was attractief voor de Brusselse burgerij om in Kortenberg en Erps hun buitenverblijven te vestigen.

2) Kortenberg had een drietal hôtel-restaurants, waar men kon kennismaken met de charme van het platteland o.a. de 'Flèche d'Or' in de Stationsstraat en het Grand -Hôtel de Cortenberg' later de Faro langs de Leuvensesteenweg te Kortenberg

3) in de omgeving was heel wat groen. De Franstalige gidsen maakten grote publiciteit voor de wandelingen door de bossen van de Graven de Merode (Warande, Hogenbos, Troost)

4) de fietsclubs of 'Clubs Vélocypidiques' van de stad gaven toeristische gidsen uit voor fietsers die naar Kortenberg kwamen o.a. deze van de latere Leuvense liberale burgemeester Raoul Claes.

Zo ontstonden heel wat villa's in de Belle Epoque in Kortenberg (Leuvensesteenweg, Stationsstraat, hertog Jan II-laan) en te Erps (Engerstraat en Mechelse steenweg). Heel wat stijlen kwamen hierbij aan bod: neo-classicisme, eclecticisme, neo-gotiek, art-nouveau, beaux-arts stijl, art-déco. De bekendste zijn zeker de villa 'La Chênaie' (Colombastraat nr. 1) uit 1841 van de bekende architect J.P. Cluysenaer, de man van de Galeries -St.-Hubert in Brussel en de Villa Lürmann later Doyen (Leuvensesteenweg nr. 330) met haar befaamde poort van architect Emiel Van Haverbeke, de man van de Antwerpse Art-Nouveau en van het Antwerps Liberaal Huis.

Politiek had men in Kortenberg fanfarepolitiek. Twee lijsten stonden tegenover elkaar: de fanfare De Eendracht ('de Fransen'), katholiek en de fanfare 'Vlamingen Vooruit' ('de Vlamingen') eerder liberaal. Elke fanfare had haar eigen brouwerij. Oorspronkelijk hadden de rijkere boeren het hier voor het zeggen zeker bij 'de Fransen'. In 1930 bestond het Kortenbergs katholiek schepencollege echter alleen uit villabewoners: burgemeester Camille Schuermans uit de Villa Elisabeth, eerste schepen Ridder Alfred de Creeft uit de Villa de Creeft en dokter Victor De Wals uit de Villa Eikenhof. De eerste twee behoorden tot de Fransgezinde katholieke burgerij en stemden tegen de vernederlandsing van de Gentse universiteit, de derde behoorde tot de Vlaamse katholieke burgerij en stemde voor de vernederlandsing.

Besluit:

Buitenlandse voorbeelden, wandelingen in het binnenland en projecten toegepast in de 3de graad van het middelbaar onderwijs bewijzen dat 'de geschiedenis van de gemeente een haalbaar project is voor elke school. De klemtonen zullen wellicht in de verschillende gemeenten anders liggen. Een gemeente, die in W.O.I in onbezet België lag, zal een andere geschiedenis hebben dan een gemeente die in bezet België lag. Een industriegemeente reageert anders dan een landbouwgemeente, maar ze hebben allen de globalisering op één of ander manier ondergaan. De studenten zullen kritisch hun eigen omgeving bestuderen en vanuit de microkosmos, hun kleine wereld de invloed van de macrokosmos (de wereldgemeenschap, de globalisering) kunnen constateren. Docenten, veel succes met het onderzoek van je studenten. Vanuit hun eigen gemeente zullen ze via dit project wereldburgers worden.

Illustraties:

- 1. De burgerijcultuur kwam vooral tot uiting in de villa's. Een voorbeeld ervan de Villa Negenhoekhof te Erps-Kwerps rond 1900 (Collectie Erfgoedhuis Kortenberg)
- 2. De wooncultuur van de landarbeiders vinden we terug in hun armzalige lemen hoeves bedekt met stro zoals we zien op een prent uit de 19de eeuw uit de gemeente Perk in Vlaams-Brabant (Collectie Erfgoedhuis Kortenberg)
- 3. W.O.I blijft een boeiend onderwerp voor de leerlingen. Foto's van het Comité te Zaventem met de 'Soupe Populaire' of Volkssoep zeggen heel wat over de armoede onder W.O.I (Collectie Erfgoedhuis Kortenberg)
- 4. Foto's kunnen belangrijk zijn om de sociale strijd te bestuderen. Bestudeer even de leeftijd van een deel van de arbeiders van de Tannerie Maroquinerie Belge, de grootste lederfabriek van Zaventem voor 1914 (Collectie Erfgoedhuis Kortenberg)
- 5. Gebouwen zoals deze van de Papierfabriek Vandeneynde te Zaventem, waar nu VT4 gevestigd is, behoren tot de gevarieerde bronnen, die men kritisch kan vergelijken in het kader van de geschiedenis van de gemeente (Collectie Erfgoedhuis Kortenberg)
- 6. Tot de cultuur van de 19de eeuw behoren ook de Franstalige pensionaten in Vlaanderen zoals dat van Erps-Kwerps. De titel 'Pensionnat des Religieuses Servantes de Marie à Erps-Querbs (Cortenberg)' liegt er niet om (Collectie Erfgoedhuis Kortenberg)
- 7. Tot de cultuur van de 20ste eeuw behoorden ook de reusachtige gemeentescholen in de industriële gemeenten zoals Zaventem. Het schoolgebouw was omringd door twee directeurswoningen, één voor de directeur van de jongensschool en één van de directrice van de meisjesschool. De speelplaatsen waren gescheiden volgens de geslachten. In deze gemeenteschool van Zaventem-centrum vestigde zich na W.O.II de Rijksmiddelbare School Zaventem, nu het Koninklijk Atheneum Zaventem (Collectie Erfgoedhuis Kortenberg)
- 8. Tot erfgoed behoren ook de historische monumenten in de gemeente. Een beeld van de ijskelder van het kasteel de Merode te Everberg voor de restauratie (Tekening Julius Cresens)
- 9. 'Flandriens' maakten carrière tijdens het interbellum. Vanuit de lederfabriek T.M.B te Zaventem, waar ze werkzaam waren, bereikten ze de toppen van de wielersport. Dat was een duidelijke statusverhoging (Foto L. Sommereyns-Parent)
- 10. Wie door Everberg wandelt, bemerkt zeker de ijskelder van de Prinsen de Merode in de Warande, die door de gemeente Kortenberg werd gerestaureerd (Tekening Julius Cresens)
- 11. Het 18de eeuwse kasteel van de Prinsen de Merode te Everberg, een voorbeeld van classicisme (Collectie Erfgoedhuis Kortenberg)

- 12. De kerk van Sint-Martinus van Everberg, vergroot door Hendrik Beyaert en Paul Hankar. De Graven de Merode betaalden het grootste deel van de werken en de kerktitel werd daarom aangepast. Voortaan had Everberg een kerk van St.-Martinus en St.-Ludovicus. St.-Louis was immers de patroonheilige van Graaf Louis de Merode (Collectie Erfgoedhuis Kortenberg)
- 13. Grafsteen van de 2de Prins de Rubempré (+1730), Ridder van de Orde van het Gulden Vlies en Opperjachtmeester of 'Grand Veneur' van Brabant. Deze grafsteen bevindt zich in de St-Hubertuskapel in de kerk te Everberg (Collectie Erfgoedhuis Kortenberg)
- 14. Obiit of rouwbord van de Marie-Josèphe d'Oignies deMastaing, de laatste Prinses van Grimbergen, weduwe van Graaf Charles –Guillaume de Merode, maire van Brussel onder Napoleon I. Ze overleed op 4 augustus 1842. Dit obiit hangt in de kerk van Everberg (Foto Rik Das, 1985)
- 15. Het Schavenberghof, eerst een speelgoed daarna een pachthof te Erps, was één van de elementen van de fermocratie(Collectie Erfgoedhuis Kortenberg)
- 16. Het Van Hammehuis in de Peperstraat te Erps uit 1642 was ook heen van de grote pachthoven. Deze prentkaart dateert van voor 1914(Collectie Erfgoedhuis Kortenberg)
- 17. De hoeve Ackermans naast het gemeentehuis van Erps-Kwerps was in de 19de eeuw een kaarsgieterij. Deze foto werd genomen na de restauratie (Foto Rik Das)

dr. Henri Vannoppen

